

HİKMET-AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ
[JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]
YIL 10, SAYI 20, BAHAR 2024

Dr. Orhan AY

MEB
Öğretmen
Siirt/TÜRKİYE
orhanedeb_56@hotmail.com
ORCID

**MESEL SÖYLEME GELENEĞİ VE
SÂFÎ DÎVÂNÎ'NDA GEÇEN
MESELLER**

THE TRADITION OF TELLING
PARABLE AND THE PARABLES IN
THE SAFÎ DÎVAN

Makale Türü: Araştırma Makalesi
Yükleme Tarihi: 24.01.2024
Kabul Tarihi: 29.04.2024
Yayımlanma Tarihi: 30.04.2024

Article Information: Research Article
Received Date: 24.01.2024
Accepted Date: 29.04.2024
Date Published: 30.04.2024

İntihal / Plagiarism

Bu makale **turnitin** programında taranmıştır.
This article was checked by **turnitin**.

Atıf/Citation

Ay, Orhan, "Mesel Söyleme Geleneği ve Sâfi Dîvânî'nda Geçen Meseller", *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi* [Journal of Academic Literature], Yıl 10, Sayı 20, Bahar 2024, s. 117-130.

Ay, Orhan, "The Tradition of Telling Parable and the Parables in the Safi Divan", *Hikmet-Journal of Academic Literature*, Year 10, Volume 20, Spring 2024, p. 117-130.

10.28981/hikmet.1425073

Yayımlanan makalelerde Araştırma ve Yayın Etiğine riayet edilmiş; COPE (Committee on Publication Ethics)'ün Editör ve Yazarlar için yayımlanmış olduğu uluslararası standartlar dikkate alınmıştır.

Dr. Orhan AY

MESEL SÖYLEME GELENEĞİ VE SÂFÎ DÎVÂNÎ'NDA GEÇEN MESELLER

THE TRADITION OF TELLING PARABLE AND THE PARABLES IN THE SAFÎ'S DÎVÂN

ÖZ

Klasik Türk edebiyatı şairleri daha çok kapalı bir anlatımı tercih ederek soyutu ön plana çıkarmışlardır. Sayıları az da olsa bazı şairler ise renkli ve geniş bir hayal gücüne sahip olmalarına rağmen açık ve anlaşılır bir üslup tercih ederek anlatıma güç kazandırmak, inandırıcı olmak, verilmek istenen mesajın daha iyi anlaşılması gibi amaçlarla şiirlerinde mesel kullanmışlardır. Dîvân şiirinde mesel söyleme geleneğini ilk olarak Sâfî mahlaslı Cezerî Kasım Paşa başlatmış olup onun etkisinde kalan Necâtî Bey'de bu gelenek kemale ermiştir. Daha sonra gelen Hasan Ziyâî, Hayâlî, Azmizâde Hâletî gibi kimi şairler bu doğrultuda birtakım denemeler yapmışlarsa da Sâfî ve Necâtî kadar başarılı olamamışlardır. Sâfî, ileri sürdüğü fikirlerin herkesçe anlaşılması ve inandırıcılığının artması için şiirlerinde çokça mesel kullanmıştır. Bu makalede ilk defa sıra dışı bir üslup kullanarak şiirlerinde halk deyişleri ve atasözleriyle mesel söyleme geleneğini başlatan Sâfî'nin Dîvânî'nda geçen meseller tespit edilmiştir. Ayrıca meselin ne olduğu ve mesel söyleme geleneğinin ne zaman başladığı çeşitli kaynaklardan yola çıkılarak anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cezerî Kasım Paşa, Sâfî, Sâfî Dîvânî, Mesel, Mesel Söyleme

ABSTRACT

Classical Turkish literature poets preferred a more closed expression and emphasized the abstract. Some poets, although few in number, although they have a colorful and wide imagination, prefer a clear and understandable style and use parables in their poems for purposes such as strengthening the narrative, being convincing, better understanding the message they want to give. The tradition of telling parables in divan poetry was first initiated by Cezerî Kasım Paşa, with the pseudonym Sâfî, and this tradition was perfected by Necâtî Bey, who was under his influence. Although some later poets such as Hasan Ziyâî, Hayâlî, Azmizâde Hâletî made some attempts in this direction, they were not as successful as Sâfî and Necâtî. Sâfî used many parables in his poems to ensure that the ideas he put forward were understood by everyone and to increase their credibility. In this article, the parables in Sâfî's Dîvân, who started the tradition of telling parables with folk sayings and proverbs in his poems by using an extraordinary style for the first time, were identified. In addition, what a parable is and when the tradition of telling parables began are explained based on various sources.

Keywords: Cezerî Kasım Paşa, Sâfî, the Dîvân of Sâfî, Parable, Telling Parable .

Giriş

Dîvân şiiri; aşk, âşık, mâşuk, rakip rind, zâhid şarap, meyhane, sevgilinin fiziki güzellikleri ve uzuvları gibi mazmunların ön plana çıktığı, çeşitli söz sanatlarıyla örülmüş, sanatsal estetiği olan bir üsluba sahiptir. Bu nedenle dîvân şiirinde ileri sürülen hayal, inanış ve düşünceler genel olarak mazmunlarla ifade edilir. Mazmunlar etrafında şekillenen sıfat ve betimlemeler abartı barındırdığından daha çok soyut ifadelerle dile getirilmiştir. Zaman içerisinde çok soyut kalan bu üsluba karşı Sâfî ve Necâtî Bey gibi birtakım şairlerce halkın konuşma dilinde yer alan halk deyişleri, atasözleri ve deyimlerinin dîvân şiirinde kullanılmasıyla “mahallîleşme” denilen bir akım başlamıştır. Bu minvalde dîvân şiirinde mahallî unsurları kullanma geleneğini ilk olarak 15. yüzyıl şairi Cezerî Kasım Paşa başlatmış ve kendisinden sonra gelen şairlere bu konuda öncülük etmiştir (Âşık Çelebi, 2018, 12). Bununla birlikte mahallîleşmenin bir nişânesi olarak ilk defa soyut fikirleri somut hâle getirmek suretiyle halkın zihninde canlandırmak ve inandırıcılığı arttırmak amacıyla “mesel söyleme” geleneğini de Sâfî başlatmıştır (Kastamonulu Latifî, 1314, 219). Bu bilgiler ışığında makalede Sâfî mahlaslı Cezerî Kasım Paşa'nın mesel-gûy üslubu tezkire yazarlarının görüşleri ve şiirlerinden yola çıkılarak tespit edilmiştir. Ayrıca meselin etimolojisi incelenerek mesel söyleme geleneğinin kaynağı ve Cezerî Kasım Paşa Dîvânî'nda geçen meseller gösterilmiştir.

1. Sâfî'nin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserleri

1.1. Hayatı

Asıl adı Cezerî Kasım Paşa'dır. Kim olduğuna dair tezkirelerde farklı görüşler mevcuttur. Sehî Bey, Edirneli bir kocakarının kendisini evlat edinerek oğlu gibi besleyip okuttuğunu söyler (Sehî Beg, 2017, 31). Beyânî, onun *Neşr-i Kebîr* sahibi Şeyh Mehmed Cezerî Hazretleri'nin satın alınmış kölesi olduğunu belirtir (Beyânî, 2008, 103).

Cezerî Kasım Paşa, belâgat ve fesâhat ilmini Mevlânâ Vefâyî'den tahsil etmiştir (Sehî Beg, 2017, 31). İlim tahsili sırasında Mahmut Paşa'ya bağlanarak onun terbiyesi altında büyümüştür. Fatih Sultan Mehmed döneminde nişancılık, oğlu Sultan Bayezid'in Amasya'da şehzadelîği döneminde defterdarlık yapmış; daha sonra da onun veziri olmuştur (Kınalızâde Hasan Çelebi, 2009, 450). 15. yüzyıl devlet adamlarından olan Cezerî Kasım Paşa, Osmanlı coğrafyasında çok sayıda cami, medrese, çeşme gibi hayratlar yaptırmış; âlimlere ve ihtiyaç sahiplerine her zaman ihsan ve ikramda bulunmuştur. Selanik'te beylik görevini icra ederken orada vefat etmiş olup mezarı Selanik'tedir (Sehî Beg, 2007, 31-32).

1.2. Edebî Kişiliği ve Eserleri

Şiirlerinde Sâfî mahlasını kullanan Cezerî Kasım Paşa, dîvân sahibi olup tezkirelerde kendisinden usta bir şair olarak bahsedilmiştir. En önemli özellikleri şiirlerinde saf, sade bir Türkçe kullanması ve uzun terkiplerle anlaşılması güç hâle gelen dîvân şiirinde yeni bir çığır açarak terkipsiz şiirler yazmasıdır (Kınalızâde Hasan Çelebi, 2009, 449). Sâfî; atasözlerini, halk deyişlerini ve deyimleri dîvân şiirine dâhil ederek kendisinden sonra gelen Necâtî, Edirneli Nazmî, Zâtî gibi şairlere öncülük etmiştir. Saf ve sade bir Türkçeyle yazdığı şiirler çok beğenildiğinden

doksana yakın dîvân şairi tarafından kendisine nazire yazılmıştır (Sevgi-Sevindik, 2016, 25). Sâfî şiirinin başka bir özelliği de halk deyişleri ve atasözlerini temsili teşbih yoluyla kullanmak suretiyle ileri sürdüğü düşüncelere mesel getirmesidir.

Bu hususla ilgili olarak ünlü tezkire yazarı Kastamonulu Latîfi, Sâfî şiirinin çok sağlam olduğundan dem vurduktan sonra “Şu ‘arâ-yı Rûmda mesel-güylük evvelâ andan şâdir olmuş ve Necâti Begde kemâlin bulmuşdur.” (Kastamonulu Latîfi, 1314, 219) diyerek Rum şairleri içerisinde ilk defa mesel söyleme geleneğini kendisinin başlattığını belirtmiştir. Sehî Bey; *Heşt Behişt* adlı tezkiresinde Sâfî'nin Rum diyarının hatırı sayılır şairlerinden olup kendisine has bir üslubu olduğunu, güzel şiirin kâidelerine vakıf olduğunu belirtmiştir. Ayrıca onun “hoş tab”, “mesel-güy” “hayal-engiz” ve “emsâl-âmiz” olduğunu söyleyerek mesel söylemedeki ustalığına dikkat çekmiştir (Sehî Beg, 2007, 31). Sâfî'nin tek eseri Türkçe Dîvân'ıdır. Ayrıca çeşitli nazire mecmualarında bazı şairlere nazire olarak yazdığı birtakım şiirleri de mevcuttur (Sevgi-Sevindik, 2016).

2. Meselin Tanımı

Mesel sözcüğü Arapça kökenli bir kelime olup “benzer, şebih, nazir, mânend” anlamlarına gelen (مثل) kökünden türetilmiştir. Çoğulu “emsâl, mişâl”dir (Şemseddin Sâmî, 1992, 1288). Mesel kelimesi Arapça-Türkçe sözlüklerde: “ibret, darb-ı mesel, atasözü, benzer, delil” (Sarı, 2011, 712); “özdeyiş, ibret, örnek alınan” (Mutçalı, 2015, 848); “misal, ders” (Uysal, 2009, 696) şeklinde tanımlanmıştır. Râğb el-İsfahânî meseli, bir ifadeye açıklık getirmek amacıyla muadili hakkında söylenen söz; (Uysal, 2007, 74) Zemahşerî ise özel bir olay üzerine benzer durumlara örneklik getirmek amacıyla halk arasında meşhur olan sözler (Uysal, 2007, 73) şeklinde tanımlamıştır. Şemseddin Sâmî de *Kâmûs-ı Türkî* de Zemahşerî'ye benzer bir tanımlama yaparak meselin genel geçer bir kâideye örnek oluşturacak biçimde düzenlenen söz, asıl anlamı kast edilmeden kinâyeten başka bir şeye delâlet edilen söz (1996, 1288-1289) şeklinde ifade etmiştir. Lügatlerden anlaşılacağı üzere mesel, bir olay veya duruma açıklık getirebilmek için onu herkesçe benimsenen genel kabul görmüş sözlerle örneklendirmek şeklinde tanımlanabilir. Mesel getirme ise soyut bir düşüncenin halk arasında genel kabul gören atasözü, özdeyiş gibi klişe ifadelere temsili teşbih yoluyla benzetilmesi, böylece ileri sürülen düşüncenin inandırıcılığı ve anlaşılabilirliğinin artırılması şeklinde ifade edilebilir. Her söz mesel olmaz. Bir sözün mesel olabilmesi için kısa, öz, anonim ve klişe olması gerekir. Ayrıca soyut bir düşüncüyü somutlaştırırken reddedilemez bir gerçeklikte sunulması zihinlerde yer edinmesi ve teşbihin çok yönlü cihetlerle yapılmış olması gerekir.

3. Mesel Söyleme Geleneğinin Kaynağı

Mesel söyleme geleneğinin ilk olarak nerede ve ne zaman başladığı belli olmasa da eski semâvî kitaplar ve Kur'ân-ı Kerîm'de geçen çok sayıda mesel örneklerinden yola çıkarak meselin ilk çağlardan beri kullanıldığını söylemek mümkündür. Hz. Lokman'ın hikmet içerikli sözleri, Tevrat'ta “Süleyman'ın Meselleri” adı altında bir bölümün olması, İncil'in mesel ağırlıklı bir üsluba sahip olması, Hz. İsa'nın mesel yüklü sözleri (Uysal, 2007) ve son semâvî kitap olan Kur'ân-ı Kerîm'de geçen çok sayıda mesel örneği göz önünde bulundurulduğunda mesel söyleme geleneğinin ilk olarak semâvî kitaplarda bulunduğunu ve peygamber sözlerinden oluştuğunu söylemek mümkündür. Semâvî kitaplarda verilen mesajlar genel olarak insanların mânevî yönlerine hitap ettiği için soyut olduğundan mesel kullanılmak suretiyle ilâhî buyruklar ve mesajlar daha somut hâle getirilmiştir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de geçen “*And olsun ki belki öğüt alırlar diye biz, bu Kur'ân'da insanlara her türlü mesel getirdik.*” (el-Zümer 39/27) ayeti bu hususu destekler mahiyettedir.

Birtakım konuların anlaşılması izahat gerektirmektedir. Özellikle mâneviyata hitap eden soyut bazı dinî kavramların herkes tarafından anlaşılmasının bir yolu da bu kavramları mesel aracılığıyla somut hale getirmektir. Mesellerle somutlaştırılan ilâhî emir ve buyruklar daha iyi bir şekilde kavranıp anlaşıldığından semâvî kitaplarda çok sayıda mesel örneği bulmak mümkündür. Bu sebeple Kur'ân-ı Kerîm'de altmış dokuz yerde “mesel”, dokuz yerde ise meselin çoğulu olan “emsâl” kelimesi kullanılmıştır (Kandemir, 2004, 299). Ayrıca “mesel” kelimesi kullanılmadığı halde mesel olarak örneklendirilebilecek çok sayıda ayet mevcuttur. Bu hususta şu örnekleri vermek mümkündür. Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Muhammed'in arkadaşları olan ashabın İncil'deki vasıflarından bahsedilirken filizini yarıp çıkarmış, onu kuvvetlendirerek kalınlaşmış ve gövdesi üzerine dikilmiş, ziraatçıların hoşuna giden bir ekine benzetilmiştir. Böylece ashabın mânevî vasıfları temsili teşbih yoluyla mesel getirilerek somutlaştırılmıştır (el-Feth 48/29). Bakara Sûresi'nde münafıkların alâmetleri anlatılırken onların içerisinde bulunduğu nifak hali ve kalplerinin değişkenlik göstermesini geceleyin ateş yakan ve ateşin tam çevresini aydınlattığı esnada Allah'ın onun ateşini söndürmesi nedeniyle karanlıklar içerisinde kalan kimsenin durumu üzerinden mesel getirilerek somutlaştırılmış, böylece insanların mesajı daha iyi anlaması sağlanmıştır (el-Bakara 2/17).

Cahiliye devri olarak nitelendirilen İslamiyet öncesi dönemde Araplar arasında şiir çok yaygın olarak kullanılmıştır. Bununla birlikte Arap edebiyatında meselin önemli bir yeri vardır. Kur'ân-ı Kerîm'de çok sayıda mesel örneği bulunmasının bir nedeni de Cahiliye dönemi Arap şiirinde mesel örneklerinin çok sık kullanılmasıdır. (Uysal, 2007).

Kur'ân-ı Kerîm'den sonra temel ikinci kaynak olan hadîs-i şerîflerde de çok sayıda mesel örneği bulmak mümkündür. Hz. Muhammed; sözlerinin daha iyi anlaşılması için Arapların o zaman muhatap oldukları, günlük hayatlarında karşılaştıkları olaylara mesel getirmiştir. Müminlerin özelliklerini anlatırken yaprağını dökmeyen hurma ağacını mesel getirmesi, (Buhârî, “İlm”, 4; “Edeb”, 79) hiçbir durumda müminin değerinin düşmeyeceğini anlatırken ateşe atılıp kızartılmış bir şekilde çıkarılarak tartıldığında miktarı eksilmeyen altını mesel getirmesi

(Abdürrazzak, “Müsned”, 11/404; Hakim, “Müstedrek”, 253), yine müminlerin vasıflarından bahsederken rüzgârın eğerek yere vurduğu halde kökünden kopmayan bir deste ekini mesel getirmesi (Müslim, 5025) gibi birçok hadiste mesel örneklerine rastlamak mümkündür.

Meseli söyleme geleneği Emevî ve Abbâsîler döneminde asr-ı saâdet döneminden daha çok yaygınlık kazanmış olup “Kitâbü'l-emsâl” olarak adlandırılan eserler telif edilmiştir. Türk edebiyatında ise ilk örnekleri VIII. yüzyıl sonlarıyla IX. yüzyıl başlarında Uygur dönemi Türk şiiri ve Karahanlı şiirinde az da olsa görülmüştür (Aksoy, 2007, 141). Mahallîleşme akımının bir gereği olarak zaman içerisinde Anadolu coğrafyasında halk deyişleri, atasözleri ve deyimlerinin Türk şiirinde kullanımı artmıştır. Bu minvalde ilk defa şiirlerinde hatırı sayılır sayıda mesel kullanan dîvân şairi Sâfî olmuştur. Onun etkisinde kalan Necâfî Bey’de ise mesel kullanımı zirve noktasına ulaşmıştır (Ay, 2016).

4. *Sâfî Dîvânî*'nda Geçen Meseller

Sâfî Dîvânî'nda çok sayıda mesel kullanılmıştır. Genel olarak ileri sürülen düşüncelerin somut bir durumla kıyaslanmasının mesel olduğu belirtilmemiştir. Ancak aşağıdaki örneklerde görüldüğü üzere bazı beyitlerde yapılan kıyasın mesel olduğu ifade edilmiştir:

Luţf édüp naqd-i lebünden şun berü

Kim **meseldür** loğma şefkat arturur (G. 45/4)

Kaçma tîğ-i ğamzesinden cân at éy dil la'line

Kim **meseldür** kişiye devlet kazâ katındadır (G. 60/2)

Ĝark olursa gözyaşına tañ mı nîlüfer gibi

Bu **meseldür** 'âkıbet şulu señek şuda yiter (G. 63/2)

Şâfî kim öldürürse raķîbi gédersün ol

Zîrâ **mesel** durur kim iti öldüren sürür (G. 66/7)

“Mesel” sözcüğünün kullanıldığı her beyitte mesel sanatı kullanılmıştır, denilemez. Bir sözün mesel olabilmesi için temsilî teşbih yoluyla bir fikri veya düşünceyi somutlaştırması ve ispatlama amacı taşıması gerekmektedir (Durmuş, 2004, 296). Aşağıdaki beyitlerde mesel sözcüğü geçtiği halde bu sözcük, ileri sürülen düşünceyi temsilî teşbih yoluyla kıyaslama ve ispatlama amacı gütmendiğinden mesel söyleme sanatı yoktur (Pala, 2000, 451).

Şâķî leb-i cân-bağşuña şaħbâ bedel olmaz

Meclisde bir añun gibi şîrîn-**mesel** olmaz (G. 88/1)

Ey Süleymân-ı zamân devründe Şâfi *fi'l-mesel*

Benzer ol mûra ki seng-i âsiyâb üstindedür (G. 78/7)

Teşbih sanatının olduğu her beyitte mesel yoktur. Teşbihin mesel olabilmesi için ileri sürülen görüşün genel kabul görmüş veciz bir söze çok yönlü benzetilmesi, ayrıca ileri sürülen fikri destekler mahiyette olması gerekir. Aşağıdaki beyitte âşık sevgiliye teninin gül yaprağından daha taze ve nazik olduğunu, buna rağmen kendisine iltifat etmeyen gönlünün ise mermer gibi katı ve sert olduğunu ifade ederek sevgiliye sitemde bulunmuş; sertlik yönünden sevgilinin gönlünü somut bir nesneye benzetmiştir. Ancak benzetme tek yönlü yapıldığından mesel yoktur.

Berk-i gülden dağı nâzûkdür tenüñ

Lîk beñzer katı gönülñ memere (G. 190/4)

Aşağıdaki beyitte ise âşık, herkesçe kabul gören bir doğa olayı olan “su yüzeyinde güneşin zerreden daha küçük görünmesi” durumuna göndermede bulunarak sevgilinin ilminin feyiz ve bereketinin çokluğuna kıyasla deryânın bir damla olduğunu söylemiş; böylece onun bolluk ve bereketinin ne denli fazla olduğunu ifade etmiştir. Âşık, dünyaya bereket ve bolluk saçan koca güneşin bile sevgilinin ilminin yanında bir zerreden farksız olduğunu ifade ederek çok yönlü bir benzetmede bulunduğu beyitte mesel kullanılmıştır.

Ol Feyz-i ‘ilmüñden senüñ bir kıtredür baır-i ‘azîm

Görinür âbuñ öñinde zerreden aşğar güneş (K. 1/31)

Sâfi Dîvânî'nda geçen mesellerin çoğu ilk dizede verilmek istenen mesajın daha iyi anlaşılması için ikinci dizede atasözü kullanılarak oluşturulmuştur. Aşağıdaki beyitte ifade edildiği üzere âşık, sevgili uğruna çektiği sıkıntı ve acıların kendi gönlünden çıkmamasını temenni etmektedir. Zira ve fasız sevgiliden bir iz olan kavuşamama hüznü ve kederi dahi âşığı diri ve zinde tutmakta, kendisini tamamen koyuvermesine engel olmaktadır. Ona göre bir memleketin dirlik ve düzeni sultansız sağlanamadığı gibi gönlündeki dirlik, düzen ve sükûnetin de en kötü ihtimal olan sevgiliyi yad etmekle olacağını ifade etmiştir. Çünkü sevgili âşığın gönlünün sultanıdır, gönlü o idare etmektedir. Bu nedenle ilk dizede dile getirdiği duygusunu “sultansız düzen olmaz” (Sevgi-Sevindik, 2016, 69) atasözüyle somutlaştırarak hem muhatabın zihninde mesajın daha iyi yer edinmesini sağlamış hem de ileri sürdüğü görüşü ispatlama yoluna gitmiştir.

Ğam-ı ‘ışkuñ gönüldeñ gétmesün kim

Nizâm-ı memleket sultânsuz olmaz (G. 100/3)

“Hat” adı verilen ayva tüyleri sevgilinin genç ve nazikliğini gösteren güzelliklerden birini sembolize etmektedir. Sevgiliye ve onun güzelliklerine ulaşamadığından gözyaşları döken âşık, çok istediği halde onun güzelliklerini görememektedir. Gönlünü avutmak isteyen âşık; sevgiliye hitaben yüzünde yeni beliren ayva tüyelerinin gözüne görünmemesinin normal olduğunu, şaşılacak bir şey olmadığını ifade etmektedir. Ancak gönlünü ikna etmek için günlük hayatta karşılaşılan somut bir doğal olayı ifade eden “su üstüne yazı yazılmaz” (Sevgi-

Sevindik, 2016, 69) atasözünü mesel getirerek ileri sürdüğü fikrine dayanak yapmaktadır. Aşağıdaki beyitte anlatılmak istenen suyun yüzeyine doğal olarak yazı yazılmadığı gibi su gibi saf, berrak olan âşığın sevgilisinin yüzünde beliren ve “hat” olarak tarif edilen ayva tüylerini görememenin de âşık için şaşılacak bir tarafının olmadığıdır.

Göze görünmese *hat*tuñ ne ‘aceb

Yazamaz kimsene hat yaş üzere (G. 179/4)

Atasözünün geçtiği her beyitte mesel yoktur. Mesel olabilmesi için atasözü veya veciz bir sözün bağlamı içerisinde soyut bir fikri temsilî teşbih yoluyla somutlaştırması gerekmektedir. Temsili teşbih çok yönlü yapılan bir benzetmedir (Uzun, 2011,435). Bu nedenle temsilî teşbih yoluyla belirli bir bağlam içerisinde kullanılmayan atasözü beyit içerisinde kullanılsa dahi mesel olamaz (Pala, 2000, 451). Aşağıdaki beyitlerde geçen “kutlu gün doğuşundan bellidir” (Oy, 1972, 219) ve “hoş tut garibi ki seni hoş tuta Allah” (Sevgi-Sevindik, 2016, 67) sözcük grupları atasözü oldukları halde temsilî teşbih yoluyla çok yönlü benzetme yapılmadığından ve önceki dizeleri somutlaştırmadığından mesel değildir.

Néce bir yār va‘de-i dīdār

Bellüdür kutlu gün doğuşundan (G.158/4)

Şâfî çü kıılır Ka‘be-i kûyuñda ikāmet

Hoş tut bu garibi ki seni hoş tuta Allāh (G. 202/7)

Sâfi Dîvânî’nda geçen her mesel atasözü değildir. Halk deyişleri ve vecizeler de mesel olabilir. Aşağıdaki beyitlerde görüldüğü gibi atasözü olmadığı halde *Sâfi Dîvânî*’nda geçen çok sayıda mesel örneği bulunmaktadır:

Şanemā zūlf-i dil-āvīzūñe yüz vèrme iñen

Ne revādur aşıla Ka‘be-i hüsn içre şalīb (G. 9/5)

Genc-i vaşluñ hayāl éder Şâfî

Müflise hoş gelür hisāb-ı feraḥ (G. 25/5)

Yüklet raḳībe miḥnet-i dünyāyı gam degül

Zīrā ki cīfe cinsini her yérde ḥar çeker (G. 33/5)

Yukarıda verilen bilgiler ışığında bu çalışmayla *Sâfi Dîvânî* baştan sona taranarak 62 yerde mesel kullanıldığı tespit edilmiştir. İtalik yazılan kısımlar beyitlerde geçen meseli örneklendirmektedir:

Feyz-i 'ilmüñden senüñ bir kıatredür baır-i 'azım¹
Görinür ābuñ öñinde zerreden aşğar güneş (K. 1/31)
 Şanemā zülf-i dil-āvīzüñe yüz vèrme iñen
Ne revādur aşıla Ka'be-i hüsn içre şalīb (G. 9/5)
 Hıatun cān kıaşdına gelmişse n'ola
Yazılmışda yoyulmuş yokdur éy dost (G. 12/3)
 Genc-i vaşluñ hayāl éder Şāfi
Müflise hoş gelür hisāb-ı feraħ (G. 25/5)
 Yüklet rakībe miñnet-i dünyāyı ğam degül
Zīrā ki cīfe cinsini her yérde har çeker (G. 33/5)
 Beni 'ışk odı'la kıorkıtma éy dost
K'oda yanmaıdan incinmez semender (G. 35/3)
 Hicründe göñül ğamzeñe döşense 'aceb mi
Yaluñ kıılıcı cān kıayusından kışı kıarvar (G. 43/4)
 Söğdüğüñce cān-ı şīrīn zevk éder
Tatlü dil lābüd maħabbet arturur (G. 45/3)
 Luıf édüp naıd-i lebüñden şun berü
Kim meşeldür loıma şefkıat arturur (G. 45/4)
 Şāfiyā cürmüñ añup gözyaşımı sen dökeğör
K'anca yüz kıaralığı kıatre-i āb-ıla yunur (G. 48/7)
 Şāfiyā mey-kedeler küncini elden kıoma kim
Genc-i devlet néçeye mey-kedelerden açılır (G. 51/7)
 Şevkı-ı maħabbetüñ dil-i 'aşıkdan iste kim
Gencüñ hemişe maħzeni künc-i harāb olur (G. 55/6)
 Dil gözinden üşenüp la'line gelse ne 'aceb
Kışı zulm-ile cihānda uşanup cāna gelür (G. 56/5)
 Kıaçma tığ-i ğamzesinden cān at éy dil la'line
Kim meşeldür kışıye devlet kıazā kıatındadır (G. 60/2)
 Hoş dutan her dem seg-i kıūyuñ-durur tenhā beni

¹Bu çalışmada kullanılan tüm beyitler "Sevindik-Sevgi, 2016." eserinden alınmıştır. K "kaside" ve G "gazel" kısaltması olup ilk rakam divandaki gazel sırasına, ikinci rakam ise beyit sırasına işaret eder.

Hurmeti lâ-bü'd ğarîbüñ âşinâ katındadır (G. 60/6)
 Tapuñdan cān cüdā düşse ne tañ bir büse ucından
Kişi bilmezlik-ile az tama 'dan çok ziyān eyler (G. 62/5)
 Hastedür nergis gözüñ çün derd-ile cān vériser
'İllet-ile dirilen pes miñnet-ile öliser (G. 63/1)
 Ğark olursa gözyaşına tañ mı nîlüfer gibi
 Bu meşeldür *'ākıbet şulu señek şuda yiter* (G. 63/2)
 Serverā serv-i bülendüñ sāyesinde Şāfîyi
 Ser-bülend étseñ n'ola kim *ādem ādemden biter* (G. 63/7)
 Dilde dāğ-ı ğam-ı zülfün néce pinhān olısar
Yerde kalmaz çü bilürsin şanemā kara haber (G. 65/2)
 Sāye şalsa ne 'aceb 'arızuña zülf-i siyeh
Yılda bir gün kamu kâfir haçını şuya şalar (G. 65/3)
 Şāfî kim öldürürse raķîbi gédersün ol
Zîrā meşel durur kim iti öldüren sürür (G. 66/7)
 Kaşd-ı cān étse gözüñ her laħza 'ayb étme şehā
'Ādetidür türk-i mestüñ ğāret ü yağma diler (G. 77/3)
 Göñlüm evin zulm ile yıksan n'ola
'Adl-ile vîrāneler ma 'mür olur (G. 83/4)
 Gizlenürse n'ola Şāfiden rāķib-i bed-fi 'āl
Mü 'min olan kimseden elbette şeytān gizlenür (G. 85/6)
 Fikr-i zülfüñle göñül hoş-dem olursa ne 'aceb
Devlet ol başa konar ki aña hümā sāye şalar (G. 86/3)
 Zāhid ser-i kūyuñ koyuban cennete gétse
 Ta'n eyleme bî-çāreye ki *ebleh kehel olmaz* (G. 88/3)
 Naķş-ı hat u hāl olmasa dilde n'ola éy dost
Erkān-ı maħabbetde haťā vü halel olmaz (G. 88/5)
 Şāfî reh-i cānānda niçün cān çekişürsün
 Çünkü *haremi Ka 'bede ceng ü cedel olmaz* (G. 88/7)
 Ceng étse gözüñ kaşun-ıla n'ola saçuñsuz
Merdüm ki dilir ola iñen cevşen édinmez (G. 89/3)
 Hayāl-i la 'lünü dilden şaķınma

Güher kan içre hergiz zâyi ' olmaz (G. 90/4)
 Güzeller gamzesine sîne dutmañ
Siper tîr ü kazāya māni ' olmaz (G. 90/5)
 Hā va 'de-i vaşluña revān olsa köñül dér
 Derdā vü dirîgā ki 'ömür va 'deye küymez (G. 91/2)
 Düşmānına dil toymaya yārūñ 'aceb olmaz
Ādem neye toyarsa toyar ğurbete toymaz (G. 91/5)
 Şāfî dîl-i sevdā-zedeye uyma şaķın kim
 'Āķıl dirilen kimsene dîvāneye uymaz (G. 91/7)
 'Acebdür elde-y-iken ni 'met-i vaşl
Firāvān görünür çendān bilinmez (G. 92/4)
 Görinmezse raķîb olmaz 'aceb kim
 Meseldür degmede şeytān görünmez (G. 94/3)
 Görem dirsən dehānın éy dil umma
Nihāndur çeşme-i hayvān görünmez (G. 94/6)
 Vîsālūñ var-iken hicrānuñ añma
Dem-i şādīde cānā mātem olmaz (G. 99/4)
 Raķib içün iñen sa 'y étme éy dost
 Ki hergiz rüstāyî ādem olmaz (G. 99/6)
 Ğam-ı 'ışķuñ göñülden gétmesün kim
Nizām-ı memleket sulţānsuz olmaz (G. 100/3)
 Hayālūñden göñül hālūme ol rāh
 Ne var dervîş ise mihmānsuz olmaz (G. 100/4)
 Hayālūñden maħalleñ itleri'le vaķtimüz hoş
 Belî 'îş u şafā yārānsuz olmaz (G. 100/5)
 Iraķ bilme raķîbi senden éy dost
 Ki ādem degmede şeytānsuz olmaz (G. 100/6)
 Bezmümüzden şanemā gétmegi umma kim *ecel*
 Ērmedin kimsenüñ cānı bedenden çıķmaz (G. 101/6)
 Ay-ıla gün öykünse yüzüne 'aceb olmaz
Hercāyî güzellerde hayā vü edeb olmaz (G. 102/1)
 'Ayb eyleme dil cān çekişürse lebūñ üzre

K'āşūb u fīten mey-kedede bī-sebeb olmaz (G. 102/6)
 'Āşīka dil uzadup başın şalar vā'iz velī
Dilki var başlar keser kırdun hemān adı yavuz (G. 104/5)
 Cān lebūñle meyl étdügi dilden bu kim
 'Ārifolan kimseye bir lokma vü bir hırka bes (G. 107/6)
 Çemende gül yüzüñe doymasa nergis 'aceb midür
Ṭama 'kāruñ gözün toyurmaz illā kim türāb ancak (G. 119/5)
 Şāfī yüz bulsa [ger] kapuñda ne tañ
Ektilüğe dahı sitāre gerek (G. 129/5)
 Yağdurur sihr-ile efsün okını cānumuza
 N'ola gökden ne yağa k'anı yér étmeye kabül (G. 134/5)
 Cān vermişem yoluña ten-i nā-tüvān nedür
Ser terk éden kayura mı hergiz külāh-içün (G. 150/6)
 Şāfī yār-i bī-vefā eksüklüğüne kalma kim
Yārsüz kalur cihānda 'aybsuz yār isteyen (G. 151/7)
 Cānā raķīb otağına yörenme key şakın
Āhū revā degül vara toñuz yatağına (G. 173/6)
 Göze görünmese haṭṭuñ ne 'aceb
Yazamaz kimsene hat yaş üzere (G. 179/4)
 Mesel durur ezel olmaz[mış] eski düşmen dost
 Bu nef-s-i zālimüñ inanma şulḥ u cengine (G. 201/3)
 Ğamzenden üşendüğümi 'ayb étme ki cānā
Biñ miḥnet éder kişiye bir düşmen-i bed-ḥ'āh (G. 202/4)
 Bezm-i ğamuñda derd-ile āh étdüğüm bu kim
Meclis gerek ki anda şehā söz u sāz ola (G. 204/3)
 Cān virürken ḥaste-dil kūyında gördi menzilin
Mü'min ol demde belī cennetde görür yérini (G. 210/5)
 İtlerüñden 'afv-ı taķşīr umduğı Şāfī bu kim
Ulular bağışlar olur kiçiler taķşīrini (G. 210/7)
 Melek olduğı yérde it yaraşmaz
 Kaçuñdan sür raķīb-i bed-fi'āli (G. 211/4)

Sonuç

Mazmunlar etrafında şekillenen dîvân şiirinde genel olarak soyutluk ön plana çıkmaktadır. Dîvân şiirinde Arapça-Farsça sözcüklerin çoğunlukta olduğu uzun terkipler ve mazmunlar nedeniyle ağır bir üslup kullanılmıştır. Şiirde süregelen bu üsluba karşın Sâfi'yle başlayıp Necâti Bey'de zirveyi bulan mahallîleşme akımı ortaya çıkmıştır. Bu akımın gereği olarak şiirde halk deyişleri, atasözleri ve deyimlerini kullanma geleneğini kendilerinden sonra gelen birtakım şairler devam ettirdikleri halde Sâfi ve Necâti kadar başarılı olamamışlar.

Mesel soyut bir fikrin halk tarafından genel kabul görmüş bir atasözü veya özdeyişe temsili teşbih yoluyla ve çok yönlü benzetilmesi sanatıdır. Şiirde mesel kullanmadaki amaç ileri sürülen düşüncenin inandırıcılığı ve anlaşılabilirliğini artırmaktır. Mesel söyleme geleneğinin ne zaman başladığı tam olarak belli olmasa da Kur'ân-ı Kerîm, diğer semâvî kitaplar, hadis-i şerifler ve Cahiliye dönemi Arap şiirinde geçen mesel örneklerinden yola çıkarak eski çağlardan beri meselin kullanıldığını söylemek mümkündür. Türk edebiyatında ilk mesel örneklerine Karahanlı döneminde az da olsa rastlanır. Mahallîleşme akımının bir gereği olarak zaman içerisinde Anadolu coğrafyasında halk deyişleri, deyim ve atasözlerinin Türk şiirindeki kullanımı artmış olup bunun gereği olarak ilk defa mesel kullanan dîvân şairi Sâfi olmuştur. Onun etkisinde kalan Necâti Bey'de ise bu kullanım zirve noktasına ulaşmıştır.

Sâfi mahlaslı Cezerî Kasım Paşa, dîvân sahibi olup tezkirelerde kendisinden usta bir şair olarak bahsedilmiştir. Şiirinin en önemli özelliği soyut bir dil ve uzun terkiplerle anlaşılması güç hâlde gelen dîvân şiirinde yeni bir çığır açarak saf, sade bir Türkçeyle şiirler yazmasıdır. Sâfi şiirinin başka bir özelliği de halk deyişleri ve atasözlerini temsili teşbih yoluyla kullanmak suretiyle ileri sürdüğü düşüncelere mesel getirmesidir. Tezkirecilerin ortak kanaati Sâfi'nin şiirlerinin edebi yönden sağlam olduğu ve ilk defa şiirlerde mesel kullandığı yönündedir. Bu bağlamda *Sâfi Dîvânı* üzerine yapılan incelemeler sonucunda 62 yerde mesel kullanımı tespit edilmiştir.

Kaynakça

- Aksoy, Mustafa. "XVI. Yüzyıl Şu'arâ Tezkireleri İle Necâti'nin Şiirlerine Göre Anadolu Türk Edebî Dilinin Gelişiminde Deyim ve Atasözü Kullanımı". *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16/(2007), 141-161.
- Âşık Çelebi. *Meşâ'irü's-şu'arâ*. yay. haz. Filiz Kılıç. E-kitap: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2018. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>.
- Beyânî. *Tezkiretü's-şu'arâ*. yay. haz. Aysun Sungurhan Eydurhan. E-kitap: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2008. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>.
- Durmuş, İsmail. "mesel". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/293-29. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004.
- Kandemir, M.Yaşar. "Mesel/2. Bölüm: Hadis". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/297-299. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004.
- Kastamonulu Latîfi. *Tezkire-i Latîfi*. Dersâadet: İkdâm Matbaası, 1314/1896.

- Kınalızâde Hasan Çelebî. *Tezkiretü's-su'arâ*. yay. haz. A. Sungurhan Eydurhan. E-kitap: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2009. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>.
- Kur'ân-ı Kerim ve Yüce Meâli*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998.
- Mutçalı, Serdar. *Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Dağarcık Yayınları, 2015.
- Oy, Aydın. *Tarih Boyunca Türk Atasözleri*. İstanbul: İş Bankası Yayınları, 1972.
- Ömer Ziyâüddîn ed-Dağistânî. *Muhtasar Sahîh-i Buhârî*. çev. Harun Yıldırım. İstanbul: Sağlam Yayınevi, 2014.
- Pala, İskender. "İrsâl-i Mesel". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/451-452. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.
- Sahîh-i Müslim Muhtasarı*. çev. Abdullah Feyzi Kocaer. Konya: Hüner Yayınları, 2013.
- Sarı, Mevlüt. *Arapça-Türkçe Talebe Lügati*. İstanbul: İpek Yayınları, 2011.
- Sehî Beg. *Heşt Bihişt*. yay. haz. Haluk İpekten, vd. E-kitap: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>.
- Sevindik, Hakan-Sevgi, Ahmet. *Cezerî Kasım Paşa Sâfî Divânı*. Konya: Palet Yayınları, 2016.
- Şemseddin Samî. *Kâmus-i Türkî*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1996.
- Uysal, Halil. *Arapça -Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kitap Kent Yayınevi, 2009.
- Uysal, Muhittin. Hadis Meselleri (Mahiyet, Literatür, Ömekler). *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23/(2007), 73-105.
- Uzun, Mustafa İsmet. "Temsil". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/435-436. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.